

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi
The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524

Akideden Kelama-Kelam Tarihi-

Yazar: Recep ARDOĞAN

(İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 2015)

Değerlendiren / Reviewed by

Mehmet Zeki TOSUN

KSÜ İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek

Lisans Öğrencisi. Kahramanmaraş/TÜRKİYE

mehmetzekitosun@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5699-9712>

Makale Türü/ Article Types: Kitap Değerlendirmesi /Book Reviews

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 22/03/2018

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 22/06/2018

Makale Yayın Tarihi: 30/06/2018

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Ocak-Haziran / January-June

Yıl/Year: 16 **Sayı/Issue:** 31 **Sayfa /Page:** 353-358

Kitap Değerlendirmesi

Akideden Kelama -Kelam Tarihi-

Günümüzde Kelam ve Kelam tarihi alanında birçok kitap ve makale kaleme alınmış, her biri kendine özgü niteliklere sahiptir. Elimizdeki bu eser; Kelam tarihi kitaplarında olduğu gibi; kelam ilminin amacını ve işlevlerini açıklamış, kelam kitaplarından farklı olarak da Kelam İlminin Hususiyetleri başlığı altında, bu ilmin ayırt edici özelliklerini dile getirmiştir. Yazar, bu eseri kaleme alma amacını bir mezhepler tarihi kitabı değil, lisans öğrencileri için Kelam Tarihi kitabı olduğunu eserin başında dile getirmiştir. Esere baktığımızda Kelam'ın anlamı, amacı, işlevi ve kelam ilmine yapılan eleştirilerin haklılık derecesini oluşturan sorularla başlaması bu amacına yönelik olduğunu gösteriyor. Allah'ın zat ve sıfatları, mevcut, ma'lum, mesail ve vesil terimlerini açıkladıktan sonra mesailin maksat, vesailin ise araç olduğunu söylemiş; mesail-vesail, Kelam-Akaid ilişkisini tabloyla göstermiş olması öğrencilerin zihninde yer edinmesi açısından gayet uygun olmuştur. Süreç içinde İslam akaidini konu alan ilme verilen isimleri örnek vererek açıkladıktan sonra Kelam ilminin diğer ilimlerle ilişkisine değinmiş. Kelam'ın üç alanından bahsederken *Sosyal Kelam*'a verdiği önemi açıkça hissettirmiştir.

Yazar, Kitabın I. bölümünde Kelam ilminin Abbasiler devrinde (H. 2 m.7.yy. ortalarında) teşekkül etmeye başladığını, kelam ilminin doğuşuna etki eden amillerini de, iç ve dış etkenler şeklinde iki gruba ayırarak açıklamıştır. Bölümün ayırt edici özelliği etkenleri örnekler vererek açıklamasıdır. Böylelikle, bu etkenlerin zihinde açık örneklerle somutlaşması amaçlanmıştır. Kelam öncesi fırka-laşmalar bağlamında; Havaric'in sahabe devrinde ilk çıkan siyasi-itikadi fırka olduğunu belirtmiş, fırkanın ortaya çıkış sürecini ve nedenlerini açıklamıştır. Ayrıca, harici ismini onlara muhaliflerince yermek üzere verildiğini söyleyerek, kelam tarihi açısından önemli

bir olgu olan isimlendirme üzerinde durmuştur. Kitabın bir mezhepler tarihi kitabına dönüşmemesi için harici fırkalarının ve bunların görüşlerinin ayrıntılarına girilmemiştir. Ancak kelam tarihi açısından önemli olan bazı tartışma konularının nasıl ortaya çıktığını, haricilerin bundaki rolünü açıklayan bilgiler verilmiştir.

Şi'a fırkalarından Gulat-ı şia'yı anlatmış ama diğer fırkaları, ortaya çıkış tarihine göre başka bölümlerde yer vererek kronolojik sisteme sadık kalmaya çalışmıştır. Kelam ilminin, teşbih ve teccim sorununun giderilmesine dair katkısı üzerinde durmuştur. Kelam ilminin gerek cisim kavramını bir terim olarak tanımlamakla, gerekse Allah'ın yaratılmışlara benzemeyeceğini akli ve nakli delillerle ispatlamakla, İslam dünyasında teccim sorununun giderilmesine katkıda bulunduğunu izah etmesi kitabın ayırt edici özelliklerinden birisidir.

Cehmiyye/Cebriyye ve Mu'tezile'den önce ortaya çıkan Haricilik, Gulat-ı Şia', Müşebbihe-Mücessime, Mürcie ve Kaderiyye, Kelam ilminin çıkışına hazırlıktır. Gerçek anlamda Kelam'ın doğuşu değildir. Kelam ilmi teşekkülü hicri II. yy. ortaları olduğunu, ilk Kelami tartışmaların Ca'd b. Dirhem (118/736) ve Cehm b. Safvan (128/746) ile başladığını belirterek Kelam'ın doğuş sürecini izah etmiştir. Mu'tezile Kelamında Felsefi Derinlik başlığı altında, önde gelen Mu'tezili alimlerin, ilmi geçmişleri ve Mu'tezile içinde farklı ve yenilikçi fikirlerine değinilerek; Mutezile akılcılığının ne olduğunun araştırılması da dikkat çekicidir. Mu'tezile'nin naklin yanında akla önem verdiğini, bu çerçevede bilgileri akliyyat ve sem'iyyat olarak ayırdıklarını, Allah hakkındaki müteşabih haberleri (haberi sıfatları) akli delillerle te'vil etme yöntemlerinin Ehl-i Sünnet kelam sistematiğine de girdiğini aktarır.

Mu'tezile'nin asl-fer' sistematiğini ilk kez ortaya koyduğunu dile getiren yazar, akla aşırı önem vermelerinin sonucunda akli hükümlere riayeti Allah'a vacip saydıklarını, akideyi akli delillerin yanında nakli delillerle de temellendirmeye çalıştıklarını, felsefi kavram ve mukaddimleri kullandıklarını söyleyerek Mu'tezile'nin Kelam sistematiğine ışık tutmuştur. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat kavra-

mını açıkladıktan sonra, Ehl-i Sünnet'in ittifak ettiği görüşleri sıralamış, daha sonra da ehl-i sünneti oluşturan üç itikadi mezhepten; Maturidiyye ve Eş'ariyye'yi Kelam ekolü, Selefiyye'yi ise kelama karşı çıkan şekilde bir tasnife gitmiştir. Kelama direnç olarak nitelendirdiği Selefiyye'nin müteşabihler konusundaki; Selef ve Selefiyye ayrımı üzerinde durması, ayrıca selefin 7 ilkesi ile selefiyyenin yaklaşımı arasında esaslı bir farklılık olduğunu altını çizmiştir. Selefin 7 ilkesinin alimler için değil avam için bağlayıcı olduğunu, bu ilke içinde yer alan marifet ehline teslim maddesinin ise te'vile kapı açtığına dikkat çekmiştir.

Kelam karşıtlarının iddialarından sonra da bunların eleştirileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Kelam tarihi çalışmasında, bu ilmin gelişim sürecinin, bu ilme karşı gösterilen tenkit ve tepkilerin de ele alınması dikkatimizi çekmektedir. Ehl-i Sünnet ekolünün oluşmasına zemin hazırlayan Ehl-i Re'y ve Ehl-i Hadis mütekellimlerinden bahsetmek gerektiğini ifade ederek bu alimler hakkında bilgiler verilmiş, Maturidiyye-Eş'ariyye(175-178) ve Selefiyye (167-174) mezhepleri arasındaki görüş ayrılıklarını ve gerekçelerini sıralayarak bölüm bitirilmiştir.

Kitabın 5. bölümünde, Ehl-i Sünnet Kelam Ekolleri'ni başta Maturidi ve Eş'ari olmak üzere incelemiş, 6. bölümünde, Eş'ariyye Kelamında Müteahhirun Devri başlığı altında, Eş'ari ile başlayıp Gazali'ye kadarki devrin Mutekaddimun, Gazali ve sonrasının Müteahhirun devri olduğu bilgisini vermiştir. Bölümün sonunda Müteahhirun devrinin öne çıkan kelamcıları hakkında kısa bilgiler vermiştir. 7. bölümünde, Selefiyye'de Tafsil Devri başlığı altında; Kelam'ı öğrenip eleştiren, İbn Arabi ve Vahdet-i Vücut anlayışına da karşı olan İbn Teymiyye (728/1328) ve İbn Kayyim el-Cevzi (751/1350)'den ve onların eserlerinden bahsetmiştir. Cem ve Tahkik Devri'nin işlendiği 8. bölümünde ise, el-Makasid adlı eserin sahibi Sa'duddin Taftazani (793/1390) ile başlayan bu devrin öne çıkan özelliklerini; yeni te'lifler yerine var olan eserler üzerine şerh, ta'lik ve haşiye yazılması aynı zamanda yeni eser ve fikirlerin ortaya çık-

maması şeklinde sıralanmış, bölümün sonunda da, bu dönemin diğer önemli alimleri ve eserleri hakkında bilgiler vermiştir. Yazar bu bölümlerde Sistematik Kelam Tarihi'nin tipik bir örneğini ortaya koymuştur.

Bu eserin en özgün fikirleri 9. bölümde aktarılmıştır. Bu bölümde Kelam İlminde Yenilenme ve Kelam ilminde yenilenmeyi gerektiren gelişmeler başlıkları altında; İslam'ın 19.yy'da batı kültür ve medeniyetleri ile temasa geçtiğini, bu dönemde doğa ve beşeri bilimlerin ilerlemesine karşın Kelam ilminin zayıf kalan girişimler sebebiyle kendini yenileyemediğini, yenileyememesinin sebeplerini de; eski yunan felsefesi ve mantığının muasır olmaması, değişen fikri cereyanlar, cedel mantığının yetersizliği, gözlem ve deneyin etkin hale gelmesi, doğa, sosyal bilimleri ve siyasi alandaki gelişmeler, deizm - panteizm gibi akımlar ve yeni ideolojilerin ortaya çıkması şeklinde özetleyerek önemli bir probleme işaret etmiştir.

Kelam ilminde yenilenme dönemine damga vuran alimlerden Abdullatif Harputi (ö. 1842) ve İsmail Hakkı İzmirli'ye (ö. 1946) kısaca değinen yazar, bu dönemi, özellikle Said Nursi'nin (ö. 1960) perspektifinden değerlendirmeyi uygun bulmuştur. Şöyle ki; Nursi'nin isbat-ı vacip için gaye ve nizam delilini hudus deliliyle meczettiğini, ayrıca fitrat delili ve beşer vicdanının şahadetine de önem verdiğini, eserlerinin Ekolojik Kelam ve güncel inanç problemleri açısından çokça veri barındırdığını söyler. O'nun, bütüncül bir evren anlayışına sahip olduğunu, Kötülük problemi (Adl-i İlahi/Teodise), ahiret ve siyaset kelamı konusunda da orijinal ve yeni yaklaşımlar ortaya koyduğunu örneklerle aktarmıştır. Yeni ilmi kelam devrindeki gelişmeleri ise şöyle özetlemiş; Uluhiyyet konusunda zat-sıfat ilişkisi yerine isbat-ı vacib konusu temel problem olarak görülerek *gaye ve nizam deliline* önem verilmiş, Mekanizmin temelsizliği, Pozitivizm ve Freudizm gibi akımların tenkidi, din-bilim ilişkisi üzerinde durularak vahye bilimsel açıklama getirme gibi bir eğilimin ortaya çıkması, kader konusunun insanın fiil ve iradesinin dışında gerçekleşmeyeceğinin vurgulanması, Osmanlı Devleti'nin

yanlış politikalarının eleştirilmesi ve çözüm yollarının da üzerinde durulmasıdır.

Kelam ilminde sabitler ve değişkenler ayrımı başlığı altında; Kelam ilminde değişmezlerin ve değişenlerin neler olduğu sorularıyla başlanmıştır. Kelam-Akaid ayrımının gerekli olduğunu, akaidin temel dini esasları teşkil etmesi ve bunların dışında kalanların kelamcılarca bir birini tekfir etmeden; “doğru” ve “yanlış” kavramları çerçevesinde ele alınması gerektiği, kaba bir putperestliğe yaklaşan bir teşbih ve tecsime gidilmediği sürece insanların tekfir edilmemesi gerektiği dile getirilerek farklı bir bakış açısı ortaya konulmuştur. Mevcut ile olması gereken arasında kelam; imkan olarak ve vakıa olarak Kelam ilmi şeklinde bir ayrıma gidilirse mütekellimlerin ortaya koyduğu zengin külliyat, yeniden değerlendirme imkanı verileceği ve yapıcı tenkitlerin yapılabileceği savunulmuş. Kelam ilminin felsefe ile mezcedilmesini yanlış bulmayan yazar; kelam kitaplarının insanın deruni ve duygusal yönünü ihmal ettiğini, itikadi meselelerin açıklanmasında ayetlere az yer verildiğini, akli delillerin, insanların anlayışına indirgenmediğini, doğa bilimleri sosyal bilimlerinin bilimsel verilerinden yeterince yararlanmadığını dile getirdiği yapıcı eleştirilerle eserine son vermiştir.